

Registered at the G.P.O. as a Newspaper.

NAMA 39.

HASTINGS.

Noema I. 1924.

TE TOA TAKITINI

EKEPIHANA A TE HAHĪ KI NEPIA.

(MISSIONARY EXHIBITION.)

Aperira 19 ki 24, 1925.

Itu te hui a nga Minita pakeha o Haki Pei ki Haweraka i te Mane te 20 o nga ra o Oketopa. I reira hoki te Pihopa.

I a Peneti te whai-korero mo tana hui. I whakamaramatia e Peneti te ahua o nga whakahaere o te hui nui i Pamutana ara te Missionary Exhibition.

No te mutunga o nga korero whakaritea ana kia karangatia he ekepihana ma te Hahi kia tu ki Nepia i te 19 ki te 24 o nga ra o Aperira. 1925.

Kua rite te komiti hei whakahaere i tenei mahi. Ko te hiahia o te Komiti ko nga Maori kia uru nui mai ki tenei tikanga. Tena pea etahi taonga tawhito kei a koutou hei whakamatakitaki. Ko nga mea e hiahiatia ana ko nga taaonga tawhito e puta ai etahi korero pai, korero whakamiharo. Mehemea tena etahi taonga hei whakaatu i te tinatanga mai o te whakapono, me tapae mai ana mea ki te komiti. Ka tiakina paitia ana taonga, a ka whakahokia paitia atu ki te hunga nona. Tera ano e hiahiatia etahi ropu Maori mo nga mahi o te ekepihana. Awhinatia mai tenei mahi a te Hahi.

HURIHANGA TAU A TE HAHĪ MAORI.

HE whakamahara tenei ki nga Hahi Watene, ki nga Komiti Hahi o ia pariha o te Pihopatanga o Waiapu, kei te 31 o nga ra o Tihema ka huri te taua a te Hahi. No reira me tuku atu ki te Heckeretari o to tatou Pihopatanga nga moni katoa e tika ana mo te oranga minita, me nga mihana o te Hahi, kia kore ai e takoto nama o tatou pariha a te wa e tu ai te Hinota.

TE TOA TAKITINI

Registered at the G.P.O. as a Newspaper.

Te Utu mo te Pepa 6/6 i te tau.

Me penei nga reta "*Te Toa Takitini.*" Box 300, Hastings.

130

TE TOA TAKITINI.

Noema 1, 1924.

TE KAUPAPA A TE PIHOPA O WAIAPU.

NO te Ratapu te 19 o nga ra o Oketopa ka tae te Pihopa ki Moteo i te ata. ki te Pakipaki i te ahiahi, a ko tana kauwhau ki nga Maori he kauwhau marama he kauwhau kaha. Ko tana rarangi kei nga mahi a nga Apotoro te tahi o nga upoho te waru o nga rarangi: "Ko koutou hei Kaiwhakatau moku." Ko etahi wahi tenei o tana kauwhau.

"Ka tata te mutu o nga ra o to tatou ariki o Ihu Karaiti ki tenei ao, ka whakatakotoria e ia nga kaupapa o tana Hahi, he Hahi e kore e mutu mai tona tupu, engari ka toro haere ona peka ki roto ki tena iwi. ki tena iwi. a huri noa te ao. Ko nga tangata e whakarongo mai nei ki a ia. chara rawa i te tangata ki ta te ao whakaaro. Otira naana ano i whakaatu ki a ratou te putake mai o te mana e ahei ai ratou te mahi i nga tikanga nunui, ara ko te mana o te Wairua Tapu. Me timata mai ta ratou whakaatu i Hiruharama. Engari kua hei whakawhaititia ki reira anake. I Hiruharama ki Huria. ki Hamaria, a tae noa ki nga pito whakamutunga o te ao. Ko tenei whakahanu me hapai e tena whakapaparanga tangata, e tena whakapaparanga. I whakarongo oku tipuna pakeha ki taua reo i tae mai ai a Hamuera Matenga i te rau tau ka huri nei. ki te mau mai i te rongopai o to tatou Ariki kia koutou ki te iwi Maori. Na tana whakahanu ka tae mai nga Wiremu tuatahi a Pihopa Herewini me era atu minita i mahi nei i roto i te iwi Maori.

E tika ana kia pataitia i tenei wa te patai nei "Awhea ano te Hahi Maori tuku ai i tetahi karere ma ratou hei hora i te maramatanga o te whakapouo ki nga iwi e noho mai nei i roto i te pouritanga?"

Kei te mihi ahau ki nga tohu ora o te whakapouo o te iwi Maori i tenei tau i roto i toku Pihopatanga. Katahi ano te tau i penei rawa ai te manaaki a nga Maori i nga Mihana mo te kawae i te Rongopai. Katahi ano hoki ka penei rawa te tokomaha o nga taitamariki e hiahia ana kia uru ratou ki te Kura

Minita. Kei te matakitaki ahau ki te whakaaro nui o nga pariha Maori ki te karakia, me te nui hoki o nga whare-karakia hou e whakaarabia ana i tenei wa. He tohu katoa enei no te oho o te whakapono.

Otira ko tetahi o nga tohu nui hei whakaatu he Hahi ora te Hahi Maori, ko te whakarite i taku rarangi. Kua koroheketia ahau inaiane. Kua haere mai te mauuitanga ki te tinana. Kua kore te mahi taumaha i taea. Engari ko taku hiahia nui kia kite atu ahau i taku iwi Maori e whakahaere tikanga ana hei kawehi te Rongopai ki nga wahi pamamao o te ao.

Titiro tatou, ki a Pihopa Ataria. Ko nga matua o Ataria he tino rawa-kore, kaore i kaha ki te tuku i ta raua tamaiti ki te kura. Nana tonu i mahi he moni hei taenga mona ki nga kura. Ehara hoki a Ataria i te uri rangatira. I tupu noake ia i roto i nga iwi he, i nga hapu rawakore o Inia. Inaiane kua noho mai a Ataria i nga taumata teitei o te ao, kua rangona ana korero, kua kitea mai hoki tona tinana e te ao katoa. Na te aha ia i piki ai? Na te mana o te Wairua Tapu. I whakapaua tona ngakau ki te rapu i te Atua. Kia pera koa hoki te kaha o taku iwi Maori. Tena ano e kitea i roto i o koutou uri he Pihopa mo koutou. Mehemea ka noho nui te Wairua Tapu ki o koutou ngakau.

Kanui taku koa mo koutou mo te iwi Maori ka tahuri nei ki te awahina i nga mahi a Pihopa Ataria i roto i ona iwi maha i Inia. Ko te hikoi tuatahi tena ko te awahina atu i nga kai-kauwhau. Ko te hikoi a muri atu ko te tuku tangata o te iwi Maori ki Inia kauwhau ai i te Rongopai o to tatou ariki.

I a au i haere mai ai i Poneke, ka kite ahau i nga pou kei nga taha rori e tu haere ana. Kua whakairia nga waea ki aua pou. Ko taua waea hei kaupapa mo te hiko a te Kawanatanga. Ko taua hiko hei huri i nga mihini hei whakamarama i nga kainga o te hunga e karanga ana ki taua hiko kia maungia atu ki a ratou.

Ko o tatou tinana taua waea. Ko te hiko ko te mana o te Wairua Tapu. Ko tatou hei kaupapa mo taua Wairua Tapu. Kei a Ia te kaha mo tatou, ara te "power" e ahei ai ta tatou whakamarama i te hunga kei te pouritanga e noho ana. Whakarongo ra ki te reo o te Karaiti e ki nei: "Ko koutou hei kai-whakaatu moku."

I te mutunga o te kauwhau a te Pihopa i whai-kupu ia ki nga tangata Maori e tahuri ana ki te hanga wira, kia whai-whakaro ki nga mihana a te Hahi mo te hora i te Rongopai. I whakaatu ia he tikanga pai tenei kei te whakahaeretia e nga pakeha whakapono, a he tauira pai hei whakarite ma te iwi Maori. Ko nga mahi e manaakitia nei e tatou i a tatou e ora ana, ma tatou ano e manaaki ina mate atu tatou, ara ma nga taonga i tapaea e tatou mo nga mahi a te Atua i roto i a tatou wira.

HE MIHANA KI ETAHI PARIHA MAORI.

Ki te Etita o Te Toa Takitini.

HE panui atu tena ki nga tangata katoa o te taha Maori o te Hahi kia mohiotia ai nga pariha, me nga ra, e whakahaeretia ai i tenei tau te mahi e kiia nei *he Mihana*: he tono atu hoki kia mahara tena, tena, ki te inoi tonu ki te Atua kia manaakitia nuitia e Ia te kai-kauwhau me nga tangata o ia pariha o ia pariha. Me kore hoki te manaaki a te Atua ka kore he hua pai o te mahi.

He mea nui, he mea tapu, te mihana. He whakaeke i te ngakau tangata ki te taumata e tika ai kia puta ki a ia te ora, te marama, te kaha, te koa, te rangimarie, me te tapu o te Atua Matua, Tama, Wairua Tapu: he whakahou i te ngakau mate hei ngakau ora, i te kanohi pouri hei kanohi kite, i te taringa turi hei taringa rongo: he whakanui i te whakapono o te hunga whakapono.

He tikanga tawhito tenei i nga pariha pakeha, he tikanga e whai ana kia whiwhi te tangata ki te ora mona, ki tona nui noa atu hoki.

Ma te mohio o te tangata ki tona mate ka hiahia ai ia ki te rongoa: ma te rongoa ki te rongoa, me te whakaae a ngakau ki taua rongoa, ka ora ai ia i ona mate.

Na reira kia kaha ki te inoi atu moku kia maia ai, kia marama ai, te puaki a toku mangai i nga kupu a te Atua: kia tau nui te Wairua Tapu ki runga i ahau hei whakakaha i ahau—i toku tinana me toku Wairua. Kia mahara hoki ki te inoi mo te iwi kainga me te pariha katoa, kia tukua e te Atua tona Wairua Tapu ki runga i te katoa i tenei wa kia huri nui ai te ngakau ki te whakapono ki a ia, kia piri pono ai, kia u ai ki roto ki a te Karaiti me Ia hoki ki roto i a ratou. I runga i te tono a te Pihopa ratou ko te minita o te pariha, me te hunga o te Hahi, kua whakaritea enei Mihana e whai ake nei hei mahi maku i tenei tau.

1. Pariha o Taupo.—Oketopa 31 ki Noema 9, ki Waipahihi.

2. Pariha o Te Puke.—Noema 21 ki 30, ki Te Matai.

3. Pariha o Whakatane.—Tihema 5 ki 14, ki Te Pahou.

He mahi nui, he mahi taumaha, enei: e kore hoki e taea i runga i te kaha tangata.

No reira kia kakama koutou katoa ki te awhina ki te tautoko i te kai-mahi. a i ia ra, i ia ra, kia puta he inoi ma koutou mo nga manaakitanga a te Atua kia tau iho ki nga Mihana.

Heoi ano.

—*Na Te Wiremu.*

Te Aute, Pukehou. H.B.

KUA TAUNGATIA.

Na R.T.K.

KA mahia e te tangata tetahi mahi, ka tuaruatia, ka tuatorutia ka tuangahurutia, nawai ra ka waihotia hei tikanga tuturu nana. ara, ka taungatia ia ki tera mahi, ki tera tikanga ranei. Kei runga i nga tikanga tuturu a te tangata tona ahua, he tangata pai ranei, he tangata kino ranei. He maha nga tikanga a te tangata e mohio tonu ana ia he tikanga kino otira i te mea kua taungatia ia kia na tikanga kawaihotia tonutia hei mahi mana. I te timatanga o te tamaiti ki te puhipuhi i te paipa a tona tipuna ka anini tona mahunga, ka ruaki ranei otira i tona tohetohe tonu nawai a ka reka, ka waihotia hei tikanga mana—kua taungatia. He aha te wai hei rite ki te waipiro te kawa? Ki te horomia e te tangata ano kua kuhungia e ia he ahi ki tona waha, otira ki te tohe tonu ia ki te inuina ka reka taua mea kawa ra, ka minatia. no te mea—kua taungatia. He tokomaha nga tangata he maremare tonu ta ratou mahi ehara i te mea he mate no nga korokoro engari—kua taungatia. Ko etahi tangata he uaua ta ratou whakarongo ki te kauwhau ki te korero, kaore e taea e ratou te pupuri o ratou whakaaro kia whakarongo tonu, engari ka aniuinu noa iho no te mea kua taungatia ratou ki te tuku i o ratou whakaaro kia kotiti. Ko etahi tangata kei te kauwhau te minita kei te titiro ke ia i *Te Toa Takitini*, ko etahi wahine kei te tungoungou ki a ratou tamariki. Kua taungatia ratou ki tera tikanga.

He tika ano e aru ana nga tamariki i nga mahi i nga tikanga o ratou matua o ratou tipuna, e kumea ana e nga toto otira ko te nuinga o a tatou mahi o a tatou tikanga he mea ata whakapupu. Kaore he tangata i whanau haurangi, i whanau tahae, i whanau kohuru. Ko te haurangi o te tangata he mea ata whakaako nana, he pena ano te tahae, te kohuru me era atu hara huhua. I waihotia ai te tahae hei mahi ma te tangata no te mea i akona e ia i tona tamarikitanga. I timata ia ki te mau pokanoa i nga mea a ona matua a etahi atu tangata ranei. He mea iti noa taua mea ki tona whakaaro engari ko tona mutunga he tahae i te mea rahi—kua taungatia. Nona matua te he he tukunga i a ia kia mau pokanoa i a ia ano e tamariki ana. Ki te kohuru te tangata ehara i te mea no tona kaumatua-tanga ia i kohuru ai engari no tona tamarikitanga ra ano. No tona tamarikitanga ano ka noho te riri ki tona ngakau, te ngakau apo ranei, kaore i pehia, nawai a kua taungatia ia ki te puku kino, ki te tuku i te ahi o te riri kia murara. Kua kohuru ke ia heoi ano te mea e taria ana hei patunga mana i te tangata ko te wa e rite ana. He pena te tangata haurangi, ahakoa ia mate, rawakore, tu tahanga, mate kai nga tamariki, ki te whiwhi ia ki te hereni ko tona whakaaro tuatahi ko te waipiro. Kua taungatia ia ki tera tikanga, kua kore ona kaha inaianei. kua

hipa ke hoki te wa hei whawhaitanga mana ki te he. Ko te toreretanga tenei ki te kino.

I oati tetahi tangata ki tona koka e kore rawa ia e inu i te waipiro ma te ringa rano o tona koka ia e whakainu. No te matenga o te koka ka whakakiiia e te tangata nei te karaihe ki te waipiro ka whakamaua ki te ringa o tona koka katahi ia ka tuturi ka inumia te waipiro. He pakeha tenei tangata. Ina te korero mo te Maori. I ki atu te neehi ki tetahi tangata heoi ano te mea hei pupuri i te manawa o tana tamaiti he parani, kia hohoro tana haere ki te tiki parani, haere tonu hoki tangata nei. Ka riro mai te parani, i te huarahi ka inumia pau katoa. I te uinga atu a te neehi kei hea te parani ka tito tangata nei kaore i homai e te pakeha, a, i mate tana tamaiti. Kua taungatia. Kua kore he kaha ki te peehi i te ngakau. Nui ake te waipiro i tana tamaiti.

Na Tikenā (Dickens) etahi korero aroha, korero pouri, mo te kaha-kore o te tangata ki te tu ki te he i te mea kua taungatia ki te kino, kua kore he ohohotanga o te hinengaro.

I te kitenga o Tikenā i te waka mau herehere a ahū ana ki te whare-whakawa, ka mohio ia he herehere e haria ana ki te whare-herehere, ka whai ia i muri. I waho o te whare-whakawa ka tu te waka, he nui hoki te tangata i reira e tatari ana ki te putanga mai o ngā herehere. Kei konei me tuku ma Tikenā ano e korero. I mea ia, "Kihai i takitaro ka tuwhera te tatau, ka puta mai tokorua ngā herehere. Tokorua he kotiro anake, ko te mea pakeke kaore i nui ake i te 16 ngā tau, ko te mea iti kaore ano i eke ki te 14. I te rite o raua ahua i marama he tauakana he teina raua engari tangatanga ana ngā tohu o te hara i te mata o te tuakana ano he mea tohu ki te maitai wera. He papai o raua kakahu, no te mea iti ngā kakahu pai atu. I te mea i herea o raua ringaringa ki te hanakapu, marama noa te titiro ki te rite o raua ahua ki te rite o raua kakahu, engari ko te tu o te tuakana, ko tana titiro, ko tana korero, rere ke noa atu i te taina. Ko te taina wairurutotonu tana tangi—ehara i te mea he tangi noa iho, he tangi ranei kia arohaina ai ia, engari he tangi i te nui o tona whakama; i uhia e ia tona mata ki tona hei; ko tona ahua katoa he mamae he pouri."

I te ui atu a tetahi wahine mata-mumura ki te tuakana ki tona roa ki te herehere, whakahi ana tana whakahoki, "E ono wiki me te mahi, hei aha koa, pai ke atu i te noho ki te kainga horoi rihi ai . . . ko Pera nei na hei tuatahi tenei mona te noho ki te herehere. Maranga ki runga, heihei!" Hei konei ka kumea e ia te hei o tona taina me te karanga atu ano. "Maranga to mahunga ki runga, kia kitea ai to mata! Kaore au i te hae engari ko au he maia." I te whawhai o te taina kia wawe ia te ngaro atu ki roto o te waka ka kumea te ringa o te tuakana, katahi ka takiritia mai tata tonu ka taka. E te kai-korero, e marama ana ko te tuakana o enei tamariki kua taungatia ki te hara, kahore ona whakama, ona numinumi, tena ko te taina ko

tona takanga tuatahi tenei, kei te ohooho tonu tona ngakau, kei te pouri, kei te mamae, kei te tangi—kaore ano kia taungatia, engari ki te hoki atu ano ia ki te herehere, e ngaro tona whakama e pera me te tuakana, ara, e taungatia, e tupapakutia. I ki a Tikena ko te take i uru ai enei kotiro ki te he, ko to raua koka he wahine kino, kaore i whakaako, i tiaki, i whakatu-pato, i ana tamariki, engari i tukuna e ia kia haere noa, kia kopikopiko i nga tiriti i te po, kia hoko i o raua tinana mo te moni.

He wahi tino nui ta nga matua mo te hiki mo te pehi ranei i a ratou tamariki. He momo tahae a Ripeka. Ko tona tunga-ane ko Rapana he tangata tahae, he tangata tinihanga me tana tamaiti he mea ata whakaako kia pera. ara kaore taua tamaiti ata whakaako ki te tinihanga ki te tahae. E taea e nga matua, e nga whanaunga, e nga hoa, te whakaako te tamariki ki te pai ki te kino ranei, i runga i a ratou tauira. Ki te kaiponu te tamaiti he mea ata whakaako kia pera arra kaore taua tamaiti i whakaakona kia hoatu i etahi o ana kai ma ona hoa.

Ta te tangata i tenei ao he hara—kahore he tangata tika kahore kia kotahi engari kia tupato kei waiho tonu te hara hei mahi, ka taungatia, kua kore he kaha, kua mate te whakama.

I te hinganga o tetahi tangata ka ki na tona mate kai ia i mate ai. Ka mutu tana kai ka nonoke ano raua, a, ka hinga ano ki raro. I a ia i raro ka karanga ake ki tona hoa-riri, "Kaati, patua to tangata, inahoki ka waiho tonu raro hei kainga." Koia nei hoki, kaore he tangata e tu tonu e kore rawa e hinga engari kia tupato kei "waiho tonu raro hei kainga"—ka taungatia.

Otira ahakoa taungatia, ahakoa waihotia a raro hei kainga, kotahi ano te kai-whakaora. te kai-arahi i te tangata, ko Ihu Karaiti anake. Ripeneta, karanga atu ki a Ia, e murua o hara katoa, e whakawhiwhia koe ki te kaha, e wehi ai koe ki te kino e aru ai i te pai, a e mohio koe ki te raugimarie pono, ki te hari e kore nei e taea te whakaaro.

KOHI MO TE MIHANA MAORI.

NO mua iho tenei tikanga te tapae i nga ohaoha katoa o te Ratapu tuatahi o te Haerengamai hei whangai i nga Mihana i roto i te iwi Maori. He ture pumau tenei, e pa ana ki nga pariha katoa o te Pihopatanga o Waiapu. ahakoa pakeha, akahoa Maori. Noreira kia noho mahara o tatou pariha katoa ki taua ra. ara ki te 30 o nga ra o Noema. Kia rahi tonu te kohi hereni mai hei whangai i a tatou Mihana e mahi nei i roto i te iwi Maori. Araitia atu nga hipi pango i tenei ra! Tukuna ko te ma raua ko te whero me te puhipuhi kia haere ana!

KUA MOE A MEIHA PIKAKE.

HE mea whakamiharo te putanga o nga mihi a nga hoia a Te Arawa i *Te Toa Takitini* o Hepetema, mo to ratou rangatira pai mo Meiha Pikake. Otira i puta pohehe a ratou mihi i te mea kei te ora tonu a Meiha Pikake i taua wa. engari ko nga hoia o Te Arawa kei te pohehe kua mate. He mana mata-kite pea i hoatu ki aua hoia, inahoki e rua rawa marama i muri iho i a ratou tangi katahi ano ka moe to ratou Meiha.

I mate a Meiha Pikake ki Paeroa i te 21 o nga ra o Oketopa. Ko ona tau e 53. Mahue iho ki te ao ko tona pouaru me ana tamariki taane tokowha hei tangi ki to ratou matua ka takoto mai nei i te moenga roa. Ka eke ona tau ki te 19 ka uru ia ki nga mahi hoia hei mahi tuturu mana. I mau tonu ia ki taua mahi a mate noa.

E tika ana kia nui nga mihi a te iwi Maori mo tenei tangata. Naana i rauawa nga waka o te iwi Maori, i whiti atu ai ki Ta-whiti-pamamao, i tu tika ai ki nga marae o Tumatauenga, i uhia ai to tatou ingoa Maori ki te honore ki te kororia.

Haere ra e koro! Haere te Rata-whakamarumarū! Haere te Toka-tu-meana. Haere ki o tamariki i hinga atu i nga marae o te pakanga. Ma ratou koe e powhiri ki nga marae o te rangi. Haere ki to tatou Matua. Uru atu ki tou okiokitanga.

IRITANA KAINAMU.

TUKUNA atu aku mihi ki toku hoa i mahi tahi nei maua i roto i nga mahi a te Hahi. Ka 14 nga tau o toku tutakitanga tuatahi ki a Iritana i te Mihana i Te Whakarewarewa. Mai ano i tera wa tae noa ki tona matenga i mau tonu to maua aroha ki a maua. I mahi tahi maua ki Tokomaru mo nga tau e toru. Ko tetahi tanira pai o Iritana ko tana mohio ki te manaaki, ki te whakaako i te hunga tamariki. I noho ano a Iritana ki taku kainga i Otaki nei me te marama kotahi a e hoki mai ana ano. Kaati, na te mate ka kore nei e tutuki a maua whakariterite. No, te 1915 ka mahue a Tokomaru i a Iritana, a ka hoki ki tona ake kainga i Mohaka, ki reira tiaki ai i ona matua me ona iramutu kua pania nei. Nana i whakahaere he kura-ratapu ki Mohaka a tae noa ki tona matenga.

Kua tae ia ki te wahi marama, kua whiwhi ki te manaakitanga kua whakaaria mai nei mo te hunga e mahi pono ana ki te Atua.

Kanui te Aroha ki tenei tamaiti pai o te iwi Maori.

— Na S. M. Lee (Otaki).

Tenei ano hoki nga mihi kua tae mai a nga Kai-whakaako o Eukarere mo to ratou hoa mo Iritana.

TE EKEPIHANA A TE HAHĪ.

HE tikanga hou tenei ki Niu Tirenī. ara te whakahaere ekepihana hei whakaatu i nga ahuatanga o nga mahi o te Whakapono i roto i nga iwi maha o te ao. No Ingarangi mai tenei taurira hei whakaoho i nga tangata o te Hahi kia whai-whakaaro ai ki te whakamana i te kupu, a te Karaiti e ki ra: "Haere kauwhautia te Rongopai ki nga wahi katoa o te ao."

No te tau 1923 i tu ai te ekepihana tuatahi ki Poneke. I tenei tau i tu ki Pamutana. I whakapuaretia taua ekepihana e te Pihopa o Poneke i te Mane te 13 o nga ra o Oketopa. a no te Haterei te 18 o nga ra ka mutu. He nui tonu nga pariha pakeha i tahuri ki te awhina i taua mahi, ara nga pariha o Otaki tae noa ki Whanganui, tekau nga pariha.

Kore rawa he Maori i kitea e uru nui ana ki tenei mahi, ka mutu ano i nga tamariki o te kura i Putiki. Kotahi tonu te ra i tae mai enei tamariki. Pai atu hoki a ratou mahi, ara, nga waiata, nga poi, me a ratou na haka. E toru tekau ratou. Ko te kaumatua o nga tamariki kei te 12 tau hoki iho ki te 5 tau. I reira ano to ratou kuia a Peihana, te pouaru a Takarangī Mete Kingi, me Mangu Tahana, tetahi o nga wahine i kurangia tuatahitia ki Putiki. Haunga ano hoki nga kai-whakaako. Ka pai te mahi a nga tamariki o Whanganui.

Ko te ope Maori i tuturu tonu te noho ki te manaaki i te komiti whakahaere o te ekepihana mai i te timatanga tae noa ki te mutunga, ko nga tamariki o Ngati-Kahungunu. ara o Moteo o te Waiohiki. Koinei te maunu nana i kukume mai nga ika e teretere noaiaho ana i nga wai o Pamutana. Na te pepa o Pamutana tenei korero "ko te whetu ataahua o te ekepihana ko te ropu a Peneti i haere mai nei i Haki Pei." Ko nga mahi a te ropu nei he poi, he waiata, he whakaatu i nga whai tawhito, he haka wahine, he "hula." he waiata hoki i nga himene tawhito. rangi Maori, rangi pakeha. Nui atu te manaaki a nga pakeha i te ropu nei.

No te hokinga mai ka tae te Pihopa o Waiapu ki Moteo ki reira whakaputa ai i ana mihi ki nga tamariki i haere nei ki te awhina i era mahi a te Hahi, me tana tono kia awhinatia mai hoki ia ina tu he ekepihana mana ki Nepia a te tau e heke iho nei.

J. B. FIELDER.

NO te 30 o nga ra o Oketopa nei ka moe tenei kaumatua rongu nui o te Pihopatanga o Waiapu. Ko ia te Hekeretari o te Pihopatanga o Waiapu mai ano o te tau 1866 ki 1917. Ko ona tau i tona matenga e 84.

Haere ra e koro, te morehu o tera whakapaparanga tangata, te hoa o nga Minita rongu nui o te Maori i era wa. Haere ki o hoa rongu nui ki nga Pihopa ki nga Minita pakeha. Maori. Haere ki tou okiokitanga. Tenei matou nga morehu o nga Minita Maori kei te tangi, kei te mihi ki a koe.

KIA MARAMA TE TUHITUHI.

HE inoi tenei ki nga tangata e tuhituhi mai nei ki *Te Toa Takitini*, kia pai te whakairo mai i a koutou reta, kia marama ai nga reta ki nga kai-perehi. Ko nga kai-mahi i te perehi e te pepa he pakeha, kaore rawa he mohiotanga ki te reo Maori. Noreira i tono atu ai te Etita kia marama te tuhituhi mai. Mehemea e taea ana te tuku atu o nga reta kia taipatia i runga i te "typewriter." katahi ka ngawari te mahi ma nga kai-perehi.

Mehemea ka tuhituhi mai kia marama te "u" me te "n," te "h" me te "k," te "w" me te "m," te "a" me te "o." Kia pai hoki te wawahi haere i nga kupu kia pera me te reo Maori o nga Karaipiture.

KOHI MO TE MIHANA MAORI.

NO mua iho tenei tikanga te tapae i nga ohaoha katoa o te Ratapu tuatahi o te Haerengamai hei whangai i nga Mihana i roto i te iwi Maori. He ture pumau tenei, e pa ana ki nga pariha katoa o te Pihopatanga o Waiapu, ahakoa pakeha, ahakoa Maori. Noreira kia nolho mahara o tatou pariha katoa ki taua ra, ara ki te 30 o nga ra o Noema. Kia rahi tonu te kahi hereni mai hei whangai i a tatou mihana e mahi nei i roto i te iwi Maori. Araitia atu nga hipi pango i tenei ra! Tukuna ko te ma rana ko te whero me te puhipuhi kia haere ana!

PANGO?

Na Akapita H. Pango.

WAHI 2.

IMURI i te Matenga o Hongi ka puta ano he raruraru i waenganui i a Ngapuhi ki Kororareka me Ngapuhi ki Hokianga. Ka mate a te Whareumu. Ka tikina a Te Wiremu, a naana i whakamaui te rongu. I tenei wa i Ngapuhi a Pango me te Arawa.

Kaore i roa te hokinga o Ngapuhi i Hokianga, ka rangona te whakapae, ko te mate o Hongi me te Whareumu na Pango. Ko te take he tohunga nui a Pango e mohiotia ana e Ngapuhi katoa. Noreira te whakapae a Ngapuhi, na Pango i karakia i reretika ai te mata i tu ai a Hongi me te mata i mate ai a te Whareumu. Ko te take tenei o te hiahia o Ngapuhi ki te patu i a Pango Ngawene. Kaore i roa i muri mai ka tae atu a Pango me te Arawa ki Paihia. Na Patuone tenei whakaoranga i a Pango me te Arawa. I te ahiahi o tetahi rangi ka hoki mai tetahi o nga tangata a te Wiremu, ka korero ki a Te Wiremu, ko Pango me te Arawa kei Paihia, apopo i te ata ka haere ka hoki ki Rotorua. Otira e kohurutia ana e Ngapuhi. Kua rite te taua kai te huarahi e whanga ana, ko Marupo te rangatira, mo te puta atu o Pango me te Arawa, ka patua. Ko te take he

kii na Ngapuhi na Pango i tu ai a Hongi me te Whareumu i te mata. he tohunga nui hoki a Pango Ngawene. Koia te take o te tana a Marupo, he kohuru i a Pango me te Arawa katoa. Te rongonga o Te Wiremu. ka tonoa te tangata ki te kapene o te kaupuke i waho o Kororareka e tau ana. kia mauria a Te Arawa ki runga i te kaupuke. Ka whakaae taua kapene. I taua po ano ka utaina a te Arawa ki tana kaupuke. a ko etahi o ratou i eke ma runga i a Te Karere, te poti ake o Te Wiremu. Ko te tutakitanga tuatahi tenei o Pango ki a Te Wiremu, a haere tonu mai hoki a Te Wiremu ki te kawe mai i a ratou. Ka u ki Tauranga. I reira te whai-kupu tanga atu o Pango ki a Te Wiremu: "I muri nei mauria mai te whakapono ki a Te Arawa."

Ko tenei wa ko te tau 1828, ka tae mai a Pango ki Rotorua nei. He ono marama, he tau ranei i muri mai o te taenga mai o Pango ki Rotorua, ka haere a Pango ki Waikato ki te whakatakotaki i tana tuahine i a Pareto i moe i a te Area, rangatira o Waikato. He mea karanga mai kia kite mai hoki raua i a Pango. Ka haere a Pango ki Waikato. I tena wa kei te whakatikatika te ope a Waikato ki Akarana. Ki te whawhai ki a Ngapuhi. ara ki a Ngati Whatua. K tonoa a Pango e Waikato kia haere hei tohunga. E mohio ana hoki a Waikato ki a Pango. Ka haere a Pango me Waikato. Tera hoki a Te Wiremu ma kai te haere mai ma roto o Waikato ki a Te Waha-roa. Ke tae mai a Te Wiremu me ona hoa ki tetahi wahi o Waikato, ka rokohanga mai te taua ra e 400. e ahu pera ana ki Akarana. a ko Pango ano tetahi, ara te tohunga. Ka whakahe a Te Wiremu ki a Pango, te whakamutua ai era mahi i te mea i oraititia ia i Ngapuhi. Ka hoki mai a Pango ki Rotorua nei.

I te tau 1831 ka tonoa a Wharetutu e Pango ki a haere ki Ngapuhi. ki te tiki i te whakapono.

(*Taria te roanga.*)

TE POARI WHAKAPAPA

(ETHNOLOGICAL BOARD).

K Ei nga wahi katoa e koreroatia ana nga whakamihhi ki te Poari Whakapapa mo ta ratou Tapiri ki *Te Toa Takitini*, me a ratou pukapuka e perehi mai nei. Ko enei whakamihhi kaore i whaiti mai ki te iwi Maori anake, engari i neke ake pea te mihi o nga pakeha whai-whakaaro ki nga tikanga Maori. Torutoru nei nga Maori kei te pohehe he tikanga mahi moui te mahi a te Poari. He korero kuare rawa tenei, a e tika ana kia araitia tenei tu korero e nga tangata marama. Ko te mahi a te Poari Whakapapa he mahi rangatira. a e tika ana kia manaakitia e nga tangata mohio o te iwi Maori. Hei taonga whakapaipai enei mo nga uri, mo nga mokopuna a nga tau e taketo mai nei. Mehemea i whanau mai tenei Poari i te rima tekau tau ka huri nei, kua mau pai nga korero whakamihharo a nga tino tohunga o era wa. I tenei

wa ko nga pitopito korero noaiho enei e mihia nei e tatou. He aha koa, ahakoa he wa tomuri ke tenei, kia kaha e koro ma e kui ma, ki te whakakaupapa mai i nga mohiotanga o tatou matua o tatou tipuna, hei hei-tiki mo o koutou uri i muri i a koutou.

Kia nui nga ora ki nga mema katoa o te Poari Whakapapa mo te pai me te marama o tenei mahi whakamiharo e mahia mai nei e koutou.

Tenei hoki te reta whakamihi a Tamihana Tikitere kua tae mai ki *Te Toa Takitini*, me te patai mai mehemea ka taea te perehi o nga pukapuka a Te Peehi, me era atu pukapuka a te Poari Whakapapa ki te reo Maori. Ma te Poari e whakahoki.

Tenei hoki nga mihi a Kenana Pahewa me Paratene Ngata kua tae mai mo te pai o nga whakahaere i roto i te Tapiri o *Te Toa Takitini*.

MARAMATAKA.

NOEMA.

1 (Hatarei).—Te Hunga Tapu Katoa.	W
2.—Ratapu 20 o te Tokotoru.	G
Ehk. 34. 2 Tim. 3.	
„ 37. Ruka 22, 1-31.	
9.—Ratapu 21 o te Tokotoru.	G
Ran 3. Hip 2. and 3: 1-7.	
Ran 4. Hoani 1: 1-29.	
16.—Ratapu 22 o te Tokotoru.	G
Ran 6. Hip. 10: 1-19.	
Ran 7. 9. Hoani 5: 1-24.	
23.—Ratapu i mua o te Haerengamai.	G
Ko te Inoi, Tuhituhi, Rongopai mo te 25 o nga Ratapu.	
Kai-kauwhau 11 and 12. Hemi 2.	
Hakai 2: 1 ki 10. Hoani 8: 1-31.	
30.—Ratapu 1 o te Haerengamai.	V
Ra o Anaru Apotoro.	
Me pantui te Inoi o tenei Ratapu i nga ra katoa o te Haerengamai.	
Hei tetahi ra, o tenei wiki te karakia inoi mo te Hora i te Rongopai. Ko nga koha mo te Mihana ki nga Maori.	
Ihaia 1. Hoani 1: 35-43.	
Ihaia 2. Hoani 12: 20-42.	

TIHEMA.

7—Ratapu 2 o te Haerengamai.	V
Ihaia 5. 1 Hoani 1.	
Ihaia 11, 1-11. Hoani 16, 1-16.	
14—Ratapu 3 o te Haerengamai.	
Me korero te Inoi mo nga Wiki Emipa i nga ra katoa o tenei wiki.	
Ihaia 25. 2 Hoani.	V
Ihaia 26. Hoani 20. 1-19.	
21—Ratapu 4 o te Haerengamai.	V
Tamati Apotoro.	
Ihaia 30, 1-27. Hoani 20, 19-24.	V
Ihaia 32. Hoani 14, 1-8.	
Panuitia nga karakia mo te Ra Whanautanga.	

HE TAPIRI

KI "TE TOA TAKITINI."

KUA rua nga putanga o te "Tapiri" nei, o nga waiata hoki, i runga i te whakaaro o te Poari Whakapapa, kia taurakina ki te iwi nga kupu o nga waiata nei, nga whakamarama hoki kua kitea: me kore e kitea he wahi hei whakatikatika.

17.—HE TANGI.

NA MIHI-KI-TE-KAPUA (Ngati-Ruapani, Tuhoe).

Ko tenei waiata na tetahi kaumatua o Tuhoe, na Paitini Wi Tapeka, i korero ki a Te Peehi (Elsdon Best) i Te Whaiti, i te tau 1896. He wahi takitahi nei naku i whakatikatika i runga i nga tohutohu a Hurae Puketapu.

Ko Mihi-ki-te-kapua no Ngati-Ruapani o Waikaremoana, he kuia titotito waiata. Nana tenei tangi ki tana tamahine, ki a Te Uruti. Ehara i te waiata tawhito rawa, engari he waiata e manaakitia ana.—[A. T. Ng.]

1.

Tiketike rawa mai Te Waiwhero.¹
Te turakina kia ngawari.
Kia marama au te titiro, e
Ki te rehu ahi o Whakatane.²
He tohu mai pea na te tau e.
Ki maha atu e te ngakau:
Tenei koe te hokai nei e
Ki to moenga, i awli ai taua, i.

2.

Mei matau ana i ahau e
Nga korero, e takoto i te *puka*,³
Me tuhituhi atu ki te *pepa* e.
Ka tuku ai ki a Ihaka.⁴
Kia panui a Te Uruti⁵ e.
"E hine! tena koe!
Kantui taku aroha." i.

3.

Kaore hoki e te roimata e
Te pehia kei aku kamo:
Me he wai rutu au ki te Whakaromanga⁶ e.
Ki Haumapuhia,⁷ e ngunguru i raro ra, i.

4.

Ka 'hei rawa ai, e hika!
 Ko Ruawharo⁸ te ritenga i te tipua,
 E maka noa ra i ana potiki e,
 Tu noa i te one ko Matiu,⁹ ko Makaro
 Ko moko tua raro ki tawhaiti e
 Ki Ngaruroro¹⁰ ra, ko Rangatira,¹¹ i.

HE WHAKAMARAMA:

- ¹Te Waiwhero.—He kahikatea kei Otohi, e tata ana ki Te Whaiti; he kaihua.
- ²Whakatane.—Ehara i te Whakatane nui i a Ngati-awa ra, engari kei ko atu o Te Whaiti, ko te kainga kei reira a Te Uruti.
- ³Puka.—Mo te pukapuka. Pepa, ko te kupu pakeha e mohiotia nei. Ka mohiotia iho no te wa tuhituhi pukapuka nei tenei waiata.
- ⁴haka.—He ingoa tangata no te kainga i reira nei a Te Uruti.
- ⁵Te Uruti.—Ko te tamahine a Mihi-ki-te-kapua.
- ⁶Te Whangaromanga.—Kei te Onepoto, kei Waikaremoana.
- ⁷Haumapuhia.—He korero ahua roa to tenei. Ko Maahu te tipuna i noho ki Wai-kotikoti, i Wairau-moana, he whanga kei te pito hauauru o Waikaremoana. Kaore ano he moana i tera wa, engari kei te tuawhenua tonu. Ka moe i a Kau-ariki ka whanau ko Haumapuhia. Ka noho, ka pakeke; ka tonoa e Maahu te tamaiti me te taha ki te kawewai i te Puna-a-Taupara. Na, ka turi te tamaiti ra. Ko te riringa o Maahu, ka rumakina a Hau ki roto i te puna ra. I reira ka whakataniwha a Hau, ka tomo, ka kori haere i raro i te whenua; na, koia te moana nei a Waikare-moana, me ona kokonga maha, he koringa no Haumapuhia kia puta. Ko te koringa whakamutunga, he whai ki te moana, ka tomo i Te Whangaromanga; na kei reira te rua i kuhu mai ai, puta mai ko Waikare-taheke, e whangai mai na i te whare mahi hiko a te Kawanatanga. No te putanga mai ki te aoturoa, ka whakakohatutia. Na kei reira e takoto ana, ko te pane ki raro, ko nga kuha e toro whakarunga ana.
- ⁸Ruawharo.—He tipuna mai no Hawaiki, no runga i a Takitimu i noho ki Te Mahia.
- ⁹Matiu, Makaro.—He ingoa no etahi motu e rua kei te Whanganui-atara, e kiia nei ko Poneke. Ko te korero he tamahine, ki etahi he iramutu no Kupe. Ko te korero a Te Matorohanga e penei ana: "Ko nga motu e rua i te Whanganui-a-Tara ra ko Matiu, ko Makaro, he mea tapa na nga tamahine a Kupe ko o raua ingoa, hei whakamaharatanga ki to raua na taenga mai ki tenei motu." Ko te ingoa pakeha o Matiu ko Some's Island, ko to Makaro ko Ward's Island.
- ¹⁰Ngaruroro.—Ko te awa i Heretaunga.
- ¹¹Rangatira.—He toka taniwha kei te wahapu o Ahuriri.

18.—HE WAIATA KUATAU.

NA MIHI-KI-TE-KAPUA (Tuhoe).

Ko tenei waiata na Paitini Wi Tapeka ano i korero ki a Te Peehi. Kei nga takiwa nei e waiatatia ana, a, ahakoa he poto, he waiata e rite ana ma te tangata ngakau mahara. E rua ano nga whiti kei roto i te pukapuka a Te Peehi o nga waiata na Paitini i korero ki a ia; engari kei tetahi ano o ana pukapuka tetahi o nga whiti, ara ko te whiti tuarua i raro nei.

1.

Engari te titi e tangi haere ana, e
 Whai¹ tokorua rawa raua;
 Tena ko au nei, e manu e
 Kei te hua² kiwi i mahue i te tawai;
 Ka toro te rakau kai runga e,
 Ka hoki mai ki te pao,
 Ka whai uri ki ahau.

2.

Noku koia ko te wareware, ra
 Te whai au te tira haere no Te Hirau³
 Whakangaro ana nga hiwi maunga ki Huiarau,⁴
 Kia ringia ki te roimata, e,
 Ko te rere au ki Ngaemutu⁵ ra e.

3.

Ko au anake⁶ ra i mahue nei, e,
 Hei *heteri* kiritai ki te Matuahu;⁷
 Hai titiro noa atu ki waho ra, e,
 He waka *heera* e rere atu ra.
 Whakatika rawa ake ki runga ra, e,
 Ka momotu ki tawhiti,
 Ma wai ia ra e whai atu?

HE WHAKAMARAMA:

¹Whai.—Ki etahi e penei ana: "Tau tokorua rawa raua."

²Te hua kiwi.—E kiia ana whakawhanau ai te kiwi, ka whakatakoto i tana hua ki roto i nga pakiaka tawai, ka waiho atu i kona, mana atu e paopao. Na i te roa ka toro nga pakiaka o te rakau ra, ka kopetia te hua ra, ka pakaru. He manu moke te kiwi; engari te titi, he manu ngahau, ka rere tapui.

³Te Hirau.—He wahine.

⁴Huiarau.—Ko te pae maunga e tu ra i te taha hauauru o Waikaremoana.

⁵Ngaemutu.—He wai rere kei Ruatahuna.

⁶Au anake.—Ka ruahinetia a Mihikitekapua ka mahue i ana tamariki ki te Matuahu.

⁷Te Matuahu.—He pa tawhito kei Waikaremoana.

19.—HE MATAKITE (papa).

NA MAUNGAHARURU (Tuhoe).

Ko tenei waiata kua taia ki te pukapuka a Hori Kerei, e kiia nei ko "Nga Moteatea." Kei reira ano e kiia ana, he mata. I korerotia ano taua waiata e Paitini Wi Tapeka ki a Te Peehi, na reira nga whakamarama o te take mai o taua matakite. E ki ana a Paitini na Maungahruru i tito; he matakite na te atua nei na Parehouhou mo te whawhai ki te Waimana, ki a Ngati-Awa, ki a Te Whakatohea. Ko te kaupapa i whaia ko ta Hori Kerei, ko te mea tera e tino rangona ana, e waiatatia ana, engari ko nga ingoa i waiho i ta Paitini:—

Whakarongo!
 Whakarongo ra te taringa
 Ki te hau taua, e hau mai nei
 Kai te tai, kai te uru!
 Hurihia!¹
 Hurihia ki muri ki to tuara,
 Tikina taku ika
 Ki waho ki te moana nui a Kiwa
 E takoto mai nei,
 He koronga!
 He koronga noku kia tae au
 Ki nga uru kahika,
 Ki Ohui,² ki Oama.
 Kia kata noa mai te kikitara,⁴
 Kotikotipa,³ kohurehure,
 Kiki pounamu!
 E tangi ana ki tona whenua,
 Ka tipuria nei e te maheuheu:⁵
 Tangi kau ana te mapu e.

HE WHAKAMARAMA:

- ¹Hurihia.—Ki ta Paitini e penei ana: "Hurihia taku ika ki waho ki te moana nui a Kiwa." Ko te mea e rangona nuitia ana, ko tenei i runga nei.
- ²Ki Ohui, ki Oama.—E ki ana a Paitini kei Opotiki enei wahi. Ki ta Hori Kerei e penei ana: "Ki Ouru, ki Owahawa." Na, ma te hunga e marama ana e whakatikatika mai.
- ³Kotikotipa.—Ki ta Hori Kerei e penei ana: "Kotikoti pac." Ko ta Paitini e penei ana: "Kotipatipa." Ko te mea i te waiata nei ko ta Te Wiremu, i roto i tana "Dictionary." He manu tenei mea.
- ⁴Kikitara.—He kihikihi. Kohurehure: he manu. Kikipounamu: he ngarara. Kotikotipa: he manu.
- ⁵Maheuheu.—He taru, he otaota, he tohu no te whenua mahue.

(E maharahara ana au kei a Te Arawa tetahi whakamarama mo te kaupapa o tenei waiata, e rongo ana hoki au ki nga kaumatua o reira, he tino waiata na ratau.—A. T. Ng.)

20.—HE TANGI NA TE TURORO.

NA HARATA TANGIKUKU (Ngati-Porou).

Ko nga kupu o te waiata nei, i tubia e Pihopa Wiremu (Mita Renata) ki tetahi pukapuka waiata, kei te Poari Whakapapa e takoto ana. Kei reira e ki ana: "Na Eruera Kawhia enei, i a ia e takoto turoro ana i Tuparoa." Engari ki etahi whakamarama na Harata Tangikuku, koka o Wi Pewhairangi ma, he kuia titotito waiata hoki. No te wa i takoto mate ai a Eruera Kawhia, nana i whakahou enei waiata, a i tangihia hoki e Ngati-Porou ki runga ki a ia, i tona matenga i te tau 1899.

1.

E timu ra koe e te tai nei,
 Rere omaki ana ki waho ra.
 Hei runga nei au tiro iho ai
 Nga roro whare ki Mihimarino;¹
 Naku ia na koe i kakekake
 I nga rangi ra, ka hori nei.

2.

E tangi ra koe e te kihikihi;
 Tenei koe ka rite mai ki ahau.
 Me he huroto au kei ro repo,
 Me te kaka, e whakaraoa ana.

3.

Tera koia me ko Tawera,
 Whakakau ana mai ki uta.
 Hohoro mai koia, hei hoa moe ake
 Moku ra, e tiu nei.
 Me porangi au e keha ana,
 He haurangi, kai waipiro;
 Me he tahuna rere i te amo hau,
 He perehia rere ki tawhiti.

4.

Tiro iho ai au ki ahau,
 Rinoi ra e te uaua;
 Te koha kore o te kai ki ahau,
 Heke ra waho i te kiri ora.
 Waiho au kia poaha ana,
 He rimu puka, kei te akau.

HE WHAKAMARAMA:

¹Mihimarino.—Kei Tuparoa, he whare. Tera ke pea te ingoa o te kainga i roto i te kaupapa, mehemea na Harata Tangikuku te waiata nei a na Eruera i whakawhitihiti.

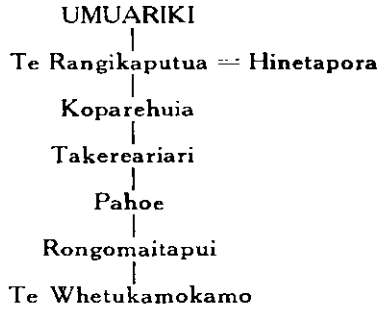
21.—HE TANGI MO TE WHETUKAMOKAMO.

NA HONE RONGOMAITU (Ngati-Porou).

Na Paratene Ngata raua ko Hone Ngatoto i tohutohu.

Ka Hone Rongomaitu no Te Whanau-a-Hinetapora, hapu o Ngati-Porou. I waiatatia mai enei tangi i te pa i Purapura-aure, e tata ana ki Tuparoa. Ko te take mo te matenga o Te Whetu-kamokamo ki roto o Awatere, na Nga-Puhi i patu, i te takiwa o Te Whetumatarau. Ka rangona atu kei te haoa a Te Whetumatarau, ka tutohu nga hapu o Ngati-Porou ki te haere ki te patu. Ka whakatauki na a Kakewhati: "Kia ata nenene; tena Nga-Puhi ka tata te whairingaranga." Heoi haere tonu a Ngati-Porou, ona hapu maha me ona rangatira me ona toa.

Ka mate na a Te Whetukamokamo ki roto o Awatere, he awa e puta ana te ngutuawa ki te Kawakawa, e kiia nei i naianei ko Te Araroa.

He maha ana uri kei te ora, e mau na te ingoa o tetahi whanau ko Awatere, o tetahi ko Te Whetukamokamo.

1.

E kui ma e, whakarongohia ake
 Te waha e pa nei;
 Tangi te umere, maranga te tupeke,
 He waka tomo pea?
 Noho mai koutou i te nohanga mahorahora,
 Whakarae tonu au te toka ki Kaiwaka.¹
 Auaka hoki ra, e whakatangurutia,
 He mamae noa ake no roto ki te hoa,
 Ka poka te ngaro noa i runga i te rarangi.
 E iti tonu hoki, i arohatia ai.
 Ko ana hahua te rite ki te tini;
 Ko ana kai makamaka,² i aroha nei au;
 Ko te waka te toia,³ te haumatia,
 I te ra roa o te waru.

2.

E whiti e te ra, parore ki te kiri,
 Ka roha i aku iwi, e.
 Hai raro nei au, whakamaengarangi,⁴
 Ka ngaro hoki ra te matau⁵ wahaika,
 Na Heretatua,⁶ na Puna-i-te-rangi,⁷
 Na Hauiti⁸ koe, na Kahungunu⁹ rawa.
 To tipu whakaruhi na Rongoaikino.¹⁰
 Ka rutua e te hau, ka ko¹¹ ki runga o Totara;¹²
 Ka tau kai raro kai Mangaoira;¹³
 Ka puta te hauwai no roto i Kopuapounamu;¹⁴
 Kia roha mai koe i waenga tahuna.
 Ko he ika whakawera¹⁵ kai roto i te kupenga,
 Na te Wharaupo,¹⁶ e ututu mai ra,
 Kai waho kai Punaruku.¹⁷
 Haehaetia ra te matarau¹⁸ o te puhu,
 Kai waho kai te Omanga.¹⁹

3.

Kimikimi noa ana, raparapa noa ana;
 Ka ngaro hoki ra i te riri akiaki,
 I te riri i whaia i muri i te atua.
 Taku matau kotii, aku pa kahawai.
 E huri kino atu ra ki te ao o te uru.
 He karere puta mai na Taurira rawa,
 He whakahei tataui, koi makere ki raro ra.
 Koua rangona hoki ko Awatere²⁰ tahito;
 Auina rawa ake ka mate i a tini i.

4.

Kaati te wairua pakaihi te hoki auau mai.
 Koi huaina hoki ko to nuinga rawa,
 E moe nei taua.
 Awhaia ake i ra ngahuru.
 Tiro iho ra e, ka hoe.
 Kaore i rakorako te riu o te hoa,
 Hurihuritia ra mo tohou matenga.
 Tautea mai ra te ika a Tu, he tangata.
 Te ika a raro he atu e.
 Takina mai ki te puna, he reka mau tahi;
 Whakaputupututia he kauika kopuni.
 Ka mate i te matenga, ka haramai ka noho;
 Ka tuhenetia atu, koia tana nei;
 E tahuri mai anake, mau ana i te houanga.
 E rere, e oma, kia tae ai koe;
 He whawhainga ki a Hinetapora.²¹
 Taweka te pirita te pa tirohia.
 E whai, me mau i a koutou.
 Ka rere ki runga ra, na takurangi awatea rawa.
 E kore e mau i a koe te whai te ika iti,
 I raoa ai Tamarereti, ka horo Maungaroa.

HE WHAKAMARAMA:

Ko nga whiti o tenei waiata e tino waiatatia ana ko nga whiti tuatahi, tuarua. Ko nga whiti o muri iho kaore e tino rangona ana, a he tika kia whakatuturutia era.

¹Kaiwaka.—He toka kei te taha tuaraki o Tuparoa.

²Kai makamaka.—He maka noa i te ika ma te tini o te tangata.

³Te toia, te haumatia.—Na reira ka hui noa te tini o te tangata ki te toto i tona waka, kaore e karangatia.

⁴Whakamaengarangi.—He ingoa no nga ra kaha te wera o te waru, he whangai no te kiri o te kumara kia pakari. Ka maroke te otaota, ka ngohe te tangata.

⁵Matau wahaika.—Ki etahi he matau-a-ika: he tangata kai-kainga e te ika. Hei nga rangi takitahi te kai mai a te ika, ka toronga tonu ki te matau e paingia ano e te ika. Ahakoa he maha nga matau, hoa o taua matau, ki te aho kotahi, he mounu katoa kei runga, ko te ika tuatahi ma taua matau. Koia na i kiia ai he matau wahaika.

⁶Heretatua, ⁷Punaiterangi.—Hei tipuna kia Te Whetukamokamo.

⁸Hauiti.—He tipuna ano, he uri nana a Hinetapora.

⁹Kahungunu.—Ko te tipuna nui e rangona nei. Na tona tuahine na Iranui a Hauiti.

- ¹⁰Rongoakino.—He tipuna ano no Te Whetu.
- ¹¹Ka ko.—E kiia ana mo te niu raurakau nei, ka rere ka ko, ara ka titaha te rere, ka tau ki raro ka he; engari kia maro te rere ka tika.
- ¹²Totara.—He pa kei te taha hauauru o Te Whetumatarau, kei runga ake o te Kawakawa.
- ¹³Mangaaira.—He awa e rere ana ki roto o Awatere, kei te taha tonga o Totara.
- ¹⁴Kopuapounamu.—Ko tetahi o nga wehe nunui o Awatere.
- ¹⁵Ika whakawera.—Ko te tino ika hianga o roto i te kupenga; he whakaariki.
- ¹⁶Te Wharaupo.—He tohunga whaiwhaia no te Pirirakau. Ko raua ko te Pohutu nga tohunga rongo nui.
- ¹⁷Punaruuku.—Kei te pito o te one e takoto ana i te taha tuaraki o te Kawakawa.
- ¹⁸Te matarau o te puhi.—Ko te matarau he kupenga. Ko te puhi, ko nga tangata takitahi pena i a Te Whetu.
- ¹⁹Te Omanga.—He taunga hapuku kei waho o te Kawakawa.
- ²⁰Awatere tahito.—Ko Awatere te awa nui kei te Kawakawa, he wahi no nga pakanga nunui o nehera. Kei te taha rawhiti o tona ngutuawa te pa a Okauwharetoa, i turia atu ai, i turia mai ai nga ope maha a Tuwhakairiora.
- ²¹Hinetapora.—Ko tetahi o nga tipuna wahine rangatira o Te Whetukamokamo, o te tini noa iho o Ngati-Porou. Ko te wahine a Te Rangikaputua.

22.—HE WAIATA TANGI.

NA TE RANGI-I-PAIA (Ngati-Porou).

Ko nga kupu o tenei waiata na Paratene Ngata i tohutohu. Ko Te Rangi-i-paia he wahine rangatira no Ngati-Porou. Ko te whakapapa tenei:—

Te Rangi-i-paia = Ngarangitokomauri *m*
 |
 Makere Te Materonea = Te Potae-aute *m*
 |
 Henare Potae
 |
 Wiremu Potae

No te hinganga o Ngati-Porou i a Nga-Puhi i Te Whetumatarau, ka riro a Te Rangi-i-paia i a Pomare, i te rangatira o te ope a Nga-Puhi. E haoa ana a Te Whetumatarau, ka karanga ake a Pomare ki a Ngarangitokomauri: “Moe mai ra, e hoa, i ta taua wahine i tenei po.” No te rironga i a Nga-Puhi, ka moea e Pomare a Te Rangi-i-paia, ka haere ki te tai tokerau. Ngaro atu na, a ka hoki mai a Pomare ki te hohou i te rongo. No te hokinga atu ka mate ki Waikato, ka moe atu a Te Rangi-i-paia i a Te Kariri o Ngati-Haua, ka noho i Maungatautari; ka waiatatia mai e ia tenei waiata i reira. No muri mai ka tae mai raua ko te tane ko Te Kariri ki Wharekahika.

1.

E kainga iho ana e au nga kai ki roto ra,
 Tutoko tonu ake e aku tini mahara.
 He mea korou kore i te wa i ora ai, e
 Taria me mate, ka hao au te mahara, e.

2.

Kai wareware e te mate i ahau, e
 Ki wawe te wairua te tae ki Taupo.
 Koi noho i te ao kairangi atu ai, e
 Ki te ao o te tonga e koheri mai ra.
 Na runga ana mai te hiwi ki Tikirau,¹
 Kei tua koutou, ota ora i ahau.

HE WHAKAMARAMA:

¹Tikirau.—Kei Whangaparaoa, kei te rawhiti mai nei hoki a Wharekahika.

23.—HE WAIATA AROHA MO TE MANANA
KAUATERANGI.

NA TURUHIRA HINEIWHAKINA (Ngati-Porou).

Ko nga kupu o tenei waiata na Materoa Ngarimu Ngarimu raua ko Tuhere Tautuhi i korero ki a A. T. Ngata.

Ko te wahine nana te waiata, ko te tane mona te waiata etahi o nga upoko ariki o Ngati-Porou. I haere a Kauaterangi i roto i te ope a Te Kakatarau (ko Pape Kakatarau tona ingoa o te wa pakeha nei) ki Toka-a-kuku, i haere ai te tini o te tangata, engari i hoki ora mai ano: ka waiatatia atu nei i muri.

Turuhira Hineiwhakina = Kauaterangi

Hamiora Ngarimu = Heni Herewaka

Tuta Ngarimu = Makere

Materoa ————— Hamuera

1.

E kui ma! katahi taru poroarea ko nga wairua,
 E haramai nei, e:
 Kia whitirere au, me kei te ao koe,
 E moe ana taua, e.
 Tera te marama, he whakareinga atu
 No aku tini mahara.
 I haramai Kopu¹ i nga tane, ka wehe nei ra
 I taku tinana, e.
 E hia te *wiki*² tapu taku whakaarohanga,
 E hoki mai koutou, e.
 He motatau³ koe, na te kamo ano
 I kai haumi atu, e.

2.

E kui ma e! he oti tou te manako.
 Ko koe nei te tane ki roto te ngakau, e.
 He aha te inaina e kohi ai te mahara,
 He aha te ao pango,
 E kapo ai te aroha, e.
 Aroha rawa au ki Hikurangi ra ia,
 Te maunga ka hira, ka kite mai te whenua,
 Ka tiro mai Otiki,⁴ e.
 Takoto ai te marino, horahia i waho ra,
 Kaupapa haerenga nou e Tiakitai,⁵ e;
 E whanatu ana koe ki aku kaingakau,
 Ina ia te wa i tau ai ki raro, e.
 Ka pau te tute atu e te ope⁶ whakataka

Nau ra e Pape,⁷ e.
Hinga mai to ika me ko Tukiterangi,⁸
Whenua noa i mahue.

HE WHAKAMARAMA:

¹Kopu.—He whetu.

²Wikitapu.—Ko te ratapu, he kupu no te wa pakeha.

³Motatau.—He noho noa ka korero noa ki a ia ano.

⁴Otiki.—Kei te Pakihi, kei uta o Whangaokeno.

⁵Tiakitai.—He rangatira no Heretaunga, ko Ngati-Kahungunu hoki tetahi ope nui i haere ki Toka-a-kuku.

⁶Te ope whakataka.—Na Te Kakatarau hoki tetahi i whakataka te haere ki Toka-a-kuku, hei ngaki i te mate o Pakura.

⁷Pape.—He ingoa no Te Kakatarau.

⁸Tukiterangi.—Kei te ngaro tenei.

24.—HE WAIATA AROHA.

NA TE KOKA O MIRIAMA MAPERE (Ngati-Porou).

Ko Miriama te koka o Hamiora Aparoa ma. Kei te mohio nga Ringatu ki a Hamiora Aparoa, i noho ki Obiwa.

E kiia ana, ko Te Koaoao te tane, ka moc i tewahine. nana a Miriama. Na, ka riro te tane ka ahua ki te wahine o Te Aowera, ki te Awarua, ki era wahi: ko te tamaiti a tera wahine ko Te Herewini Waitatari. I waiatatia atu tenei i Te Maurea, i Tutu wahi o Waiapu.

1.

Ka mea e koro, ka unga mai i ahau,
Kia tika i te hiwi:
Koi peka ki tahaki, koi kakea atu
E to kainga wae.
Ka riro ia koe, e hapainga ana
E te apa tarewa, i e.

2

I whea koia koe i te tuaititanga,
Ka wewete i reira;
Koi kore ana ra e mau mai te aroha.
Koi haohao¹ nui.
Ka haramai tenei, ka wakahaumitia.²
Ka koha te rauawa, i e.

3.

E to, e te ra! ahua te whakangaro,
Ka haramai roimata.
No ino parau koe, te uri o Makiri.³
E rangona ake nei, e.

4.

E hika hoki koe, e kuatau noa nei,
He matua me ngaro.
Taria iho ra he marama kia mate,
Ka ea mai kei runga, i e.

HE WHAKAMARAMA:

¹Haohao nui.—Koi korero, amuamu, korero kino.

²Wakahaumitia.—Ka kuiatia, ka rite ki te waka tahito, ka pakaru, ka haumitia.

³Ahua.—Hohoro.

⁴Makiri.—He whakatauki tenei, mo te korero parau.